
Ny faglig erfaring

KOMMENTAR OG DEBATT

PER HOLCK

Anatomisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1105 Blindern
0317 Oslo

Verden er i øyeblikket opptatt av det nye Serbia som skal vokse frem etter Milosevics vanstyre. Det sies likevel lite om hvordan den albanske befolkningen i Kosovo oppfatter situasjonen, for de overgrepene som fant sted i denne provinsen for snaut to år siden, glemmes ikke like lett der nede som her. Undertegnede, som i august ble anmodet av det britiske utenriksdepartementet om å slutte seg til deres ”forensic team” som rettsantropolog under identifiseringen av omkomne, fikk i løpet av noen uker ny faglig erfaring – samt et mer nyansert syn på Balkan-krisen.

Pristina med sine 600 000 innbyggere ligger et par timers kjøring nordvestover fra flyplassen i Skopje, Makedonia. Den er ingen turistby man besøker for fornøyselsens skyld. Den er forsøplet, store deler av sentrum er fortsatt ødelagt etter bombeangrep, og

man ser bevæpnede representanter fra 21 lands KFOR-styrker (Kosovo Forces) overalt. Det er imidlertid travel byggeaktivitet, først og fremst i privat regi, noe som viser viljen til å gjenoppbygge landet. Prisnivået er lavt og man betaler i tyske mark – dinarer betraktes som et ubehagelig minne fra serberne. Alle parabolantennene som nesten dekker husene i byen er også et slags krav om selvstendighet, for den offisielle kanalen sender fortsatt bare på serbisk.

Patologisk og rettsmedisinsk avdeling, hvor British Forensic Team arbeidet. Sletten i forgrunnen var dels brukt til parkering, dels som oppstillingsplass for salgsboder av forskjellig slag. Her ble også avfallet fra patologisk avdeling brent. Alle foto privat

Hatet mot serberne var så stort i Kosovo at selv navneskiltene med kyrillisk skrift, som serberne brukte, overalt var forsøkt overmalt, slik som her i Pristina

Organiseringen

Den østre delen av Kosovo, hvor Pristina ligger, administreres av britiske militære myndigheter. Identifikasjonsteamet jeg kom til å tilhøre, bestod av ti politifolk som dels drev etterforskning omkring det enkelte overgrep, dels hjalp til med fremgravningen av likene. Den medisinske ekspertisen i teamet bestod av en rettsmedisiner/patolog, to rettsantropologer, en preparant og en radiograf. En teamleder stod stadig i nær kontakt med KFOR-ledelsen, som hadde fått innrapportert de steder der personer var drept av serberne og deretter begravet, eller hvor man antok at det befant seg massegraver. All fremgraving skjedde altså i samarbeid med gjenlevende slektninger og med deres samtykke. Hensikten var å fastslå dødsårsaken i det enkelte tilfelle, samt å sikre en positiv identifisering ved hjelp av bl.a. tann- og skjelettstatus.

Det britiske teamet tilhørte UNIP (UN International Police), som er en gren av UNMIK (UN Mission In Kosovo). Overhøyheten ivaretas imidlertid av ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), med sete i Haag. ICTYs formelle rolle er begrenset til å innhente bevis på Milosevics og andre høytstående personers krigsforbrytelser under den etniske rensingen i 1998 – 99. Undersøkelse av det enkelte mord, eller ”krigsforbrytelse på lavere nivå”, som det også ble kalt, er UNMIKs oppgave, og det britiske teamet hadde i realiteten ansvar overfor begge organisasjoner.

En vanskelig jobb

Pristinas universitetssykehus, hvor vår gruppe arbeidet, var typisk for kommunisttidens arkitektur. Utstyret var ytterst primitivt, selv etter en såkalt oppgradering, og de hygieniske forhold var slette. Hver dag kunne det skje at både vann og strøm forsvant. I den patologisk-rettsmedisinske avdelingen stod f.eks. de preparatene som skulle undersøkes, på et bord i utildekkede kopper og avkuttete colaflasker i dagevis, til preparatene var inntørket i varmen og dekket av døde fluer. Destruksjon av avdelingens avfall skjedde i et bål på den åpne plassen utenfor sykehuset, midt i sentrum og få meter fra boder hvor det ble solgt frukt og matvarer.

Arbeidet startet tidlig, som regel ved sekstiden om morgenen av hensyn til augustvarmen. Teamet var delt i to lag: Ett som stod for fremgravningen av likene ute i felten, og ett som arbeidet på sykehuset med identifiseringen. En antropolog fulgte hvert av lagene. I felten var det eskorte av bevæpnede marinesoldater, noe som var påkrevd og betryggende de ganger fremgravningen skjedde i strøk med serbisk bosetning. Der følte vi oss ikke velkomne.

Terrenget var på forhånd undersøkt av en bombhund som først ble sendt inn i området for å snuse opp eventuelle sprenglegemer. Hvordan den klarte det, er for meg fremdeles en gåte. Uansett var dette et viktig arbeid, ikke minst fordi det flere ganger var påvist miner nede i gravene, noe som hadde kostet liv i et tidligere team. Vi gjorde bruk av to slike hunder, en tysk og en norsk. Også en spesialtrent likhund var i aktivitet for å lokalisere massegravene. Dette var likevel vanskelige oppdrag for hunden, fordi gravene ofte var plassert i og under søppeldynger hvor det var mange slags lukter.

Påvisningen av den enkelte grav skjedde ved hjelp av de avdødes familiemedlemmer, som via tolk også forklarte omstendighetene omkring det enkelte drapet, noe som var til stor hjelp under selve identifiseringsarbeidet på sykehuset. De pårørende menn deltok også flittig i både fremgravningen og bortbæringen av liket, noe de anså som en æressak. Ikke sjelden benyttet de anledningen til å få en privat konsultasjon, så som ettersyn og behandling av skuddskader, for den generelle legedekningen i landdistriktene hvor vi arbeidet var svært dårlig. Likene var som regel nedlagt i provisoriske graver, ofte i umerkede områder i en bakkeskråning utenfor bebyggelsen, bare markert med et rødt albansk flagg og den eiendommelige, skålformede blomsterdekorasjonen de bruker på gravene der nede.

Undersøkelsen av de døde skjedde på universitetssykehuset, aldri ute i felten. Det var påfallende at nesten alle de døde hadde lag på lag av klær, ofte 4 – 5 gensere og jakker samt 2 – 3 bukser utenpå hverandre. Riktignok visste vi at mange av overgrepene hadde funnet sted i den kalde årstiden, men noen ordentlig forklaring på dette fikk vi likevel aldri. Påfallende var det også at nesten ingen av de kvinnelige individene hadde kvinneklær på, og det ble fortalt at de med hensikt hadde kledd seg som menn. De hadde på denne måten villet unngå å bli voldtatt av de serbiske politisoldatene, selv om det skulle koste dem livet i stedet.

Begravelsen

Etter hvert som det enkelte lik var undersøkt og resultatene plottet inn på et computerprogram (UN/ICTY – The Kosova Database) som ved lagring ble overført til myndighetene i Haag, ble det lagt i en kjølecontainer for senere begravelse. Få dager etter at vi kom dit ned skulle en slik container for de ferdig undersøkte og merkede likene fra det foregående teamet tømmes og det enkelte individ legges i kiste og begraves.

Med 67 kister lastet på militærkjøretøyer kjørte man langsomt i konvoi til et ferdiggjort gravsted utenfor Pristina, hvor et par hundre pårørende hadde samlet seg. Vår oppgave her var bare å være til stede. Hele begravelsesseremonien, som varte i vel tre timer i den stekende solen, var en gripende scene med sterke sorgreaksjoner fra familier som her fulgte sine kjære til det siste hvilested.

Jeg ble fortalt at disse døde hadde vært bønder fra landsbyene omkring, drevet sammen som kveg av serberne, som drepte de ubevæpnede menneskene og ranet dem for verdisaker, før de ble lempet i fellesgraver. Noen var brent levende. Det eksisterte merkelig nok enkelte legeattester fra serbiske leger hvor diagnosen lød på ”hjerteattakk” e.l., til tross for at kroppen var full av geværkuler.

En slik identifiseringsgruppes effektivitet viste seg i høy grad å være avhengig av den militære ledelsen på stedet. Ikke sjelden ønsket de å gjøre ting etter sitt eget hode, ofte på tvers av våre rutiner. Likevel klarte gruppen jeg arbeidet sammen med å grave frem og undersøke i alt 51 lik av begge kjønn og av svært variabel bevaringsgrad i løpet av vel tre uker. De fleste undersøkelser foregikk etter rettsmedisinske/rettsantropologiske metoder, men da serbiske myndigheter hadde hevdet at de omkomne var serbere som albanerne hadde tatt livet av, ble det også tatt prøver til eventuelle DNA-analyser, dersom dette skulle vise seg å bli nødvendig i ettertid. At dette skulle være tilfellet, forekom oss imidlertid usannsynlig, både fordi den enkelte albanske familie som hadde

meldt mordet til de militære myndigheter også hadde gitt forhåndsopplysninger om kjønn, alder og dødsårsak. Dertil ble de drepte ofte identifisert på basis av karakteristiske klesplagg, eventuelle smykker eller andre personlige eiendeler.

Teamet klarte å identifisere 32 menn og 15 kvinner, samt fire barn hvor kjønnnet ikke lot seg bestemme med sikkerhet. Hos så godt som samtlige kunne det fastslås at dødsårsaken var drap med skytevåpen og/eller knusing av hodet med et økseliknende redskap. Det yngste individ var åtte år, det eldste 84 år.

Flere steder ute på landsbygda var massegravene markert med knokler. Her er skallen av en ku hengt opp i et tre

Skallen til en ca. 50 år gammel mann med hele tre kulehull. To av dem sitter såpass høyt oppe på issen og med forholdsvis stor avstand at det må bety anvendelse av to geværer som er blitt avfyrt mens vedkommende person lå på bakken

Postscriptum

For oss kan det synes underlig at et slag mellom muslimer og kristne som fant sted på markene utenfor Pristina i 1389 og hvor størstedelen av den serbiske adelen falt etter å ha blitt forrådt, fremdeles skulle huskes og være årsak til så mye hat og vold. Ennå blir dette årstallet hos begge parter fremhevet som noe man aldri måtte glemme. Med slike holdninger vil det kanskje aldri kunne skapes reell fred i dette området.

Folkerettsdomstolen i Haag har anmodet de nordiske land om bistand til undersøkelser av ofrene fra massegravene i Kosovo. Rettsmedisinere fra Finland, Sverige, Danmark og Island har allerede hatt tjeneste der nede. Norske eksperter var reiseklare høsten 1999, men manglende kommunikasjon i forhold til myndighetene umuliggjorde dette. Det er nå å håpe at denne kommunikasjonen snarlig bedres.

Publisert: 30. januar 2001. Tidsskr Nor Legeforen.

